

Liberalismen

liberalis`m subst. -en

ORDLED: liber-al-ism-en

politisk åskådning som slår vakt om såväl den enskildes som den privata företagsamhetens frihet men ändå accepterar statliga ingrepp för att säkra medborgarnas välfärd.

HIST.: sedan 1821.

(Källa: Nationalencyklopedins ordbok)

Tjat och åter tjat. Så kan det kännas rätt ofta. Är det inte disken så är det läxor eller något annat som man måste ta hand om – listan kan göras nästan hur lång som helst.

Det är vid sådana tillfällen man längtar efter att få göra precis som man själv vill, utan att behöva ta hänsyn till föräldrar, lärare och andra som styr över ens liv. Tänk bara att slippa alla krav och förväntningar, och vara helt fri. Det måste vara livets mening!

Frågan är bara hur det skulle se ut om alla tänkte på samma sätt? Det kan ju faktiskt vara så, att när jag utnyttjar min frihet hindrar jag samtidigt någon annan från att använda sin. Tänder jag till exempel en cigarett på ett kafé, får även personer som har valt att inte röka i sig rök.

Vem är liberal?

Enligt liberalismen ska varje människa ha frihet att bestämma över sitt eget liv, annars är det inte möjligt att skapa ett bra samhälle. Ordet *liberalism* kommer från latinets *liber*, som betyder fri.

Nu är det inte så lätt att exakt avgöra vad det innebär att vara fri. Det kan givetvis vara en allmän uppfattning om lycka och välbefinnande, men

det vanliga inom liberalismen är att man skiljer mellan politisk och ekonomisk frihet.

Politisk frihet handlar om att få säga och skriva vad man vill, och även starta politiska partier eller andra föreningar. Det ska också finnas religionsfrihet. En sådan syn på friheten bygger på att hela folket ska vara med och påverka ett lands utveckling. På så sätt kommer många olika åsikter och intressen fram. Liberalismens företrädare var de som först krävde att demokrati, med lika rösträtt för både kvinnor och män, skulle införas.

Den ekonomiska friheten går ut på att man dels ska kunna välja yrke efter eget intresse, dels skaffa sig egendom och starta företag utan att staten eller någon annan lägger sig i. Den ekonomiska friheten innebär också rätten att handla med andra länder utan tullar och andra hinder, så kallad *frihandel*.

Även om vi skiljer mellan politisk och ekonomisk frihet tycker de flesta liberaler att de båda hänger ihop. De säger att den politiska friheten bygger på att det finns ekonomisk frihet. I ett samhälle utan privat ägande, och med en stat som styr ekonomin, kan det inte finnas någon politisk frihet. Det är enligt ett sådant synsätt Cuba, Nordkorea och forna Sovjetunionen bra exempel på.

Är Sverige ett liberalt land?

Liberal på amerikanska

Att vara liberal uppfattas som positivt av de flesta. Men vi behöver bara färdas över Atlanten för att möta en helt annan tolkning av ordet. I USA anses den som är liberal av många vara en allmänt opålitlig person med bristande moral, som med all säkerhet även dras till socialistiska idéer.

I Europa är det alltså annorlunda. Utöver den rent politiska betydelsen uppfattas den liberale som vidsynt och fördomsfri. Det är någon som är intresserad av andra kulturer och värderingar, och även har en öppen attityd till sådant som sexuell läggning och hur människor i övrigt väljer att leva.

Locke och naturrätten

Engelsmannen *John Locke* (1632–1704) anses vara liberalismens första stora namn. Han intresserade sig framför allt för den politiska friheten samt rätten till privat egendom.

Locke sätter den enskildes rätt i centrum och menar att statens uppgift är att skydda medborgarnas intressen. All politisk verksamhet – lagstiftning, maktutövning och domstolarnas tolkning av lagarna – ska ha individernas rättigheter och skydd som sitt mål.

De idéer som Locke förde fram bygger på att människan, enligt *naturrätten*, har vissa grundläggande rättigheter. Vi har rätt till vår person, vår kropp och vårt liv, och får göra allt som krävs för att skydda den rätten. Dessutom har vi rätt till våra åsikter – *åsiktsfrihet* – samt rätt till privat egendom. De här rättigheterna gäller även om vi skulle leva i en värld utan några stater, poliser och lagar, i ett så kallat *naturtillstånd*.



I sin mest kända bok, *Two Treatises of Government*, försöker John Locke bland annat förklara vilka rättigheter medborgarna och de styrande har mot varandra.

Smith och den osynliga handen

Den person som har lagt grunden för den liberala synen på ekonomisk frihet är *Adam Smith* (1723–90). Smith menade att ekonomin ska utvecklas enligt sina egna lagar. Det betyder att privatpersoner och företag ska sätta sitt eget bästa i första hand, samtidigt som marknaden får vara ifred från statlig inblandning. Då kommer pusselbitarna att falla på plats och alla få det bättre, som om tillvaron styrdes av en ”osynlig hand”.

Smith vänder sig därmed mot det synsätt som var dominerande under hans egen tid. Det gick bland annat ut på att staten skulle skydda landets industri med hjälp av tullar. Den typen av regleringar – *protektionism* – hindrar enligt Smith bara utvecklingen och håller kvar människor i fattigdom.

I stället ville han ha fri konkurrens, såväl inom landet som internationellt. Det leder enligt Smith till bättre och billigare varor. Alla ekono-

miska beslut ska fattas på en marknad, till exempel bostadsmarknaden, eftersom staten inte vet vad de enskilda människorna vill ha för varor och tjänster och till vilket pris. Om detta skriver Smith i sin berömda bok *En undersökning av folkens välstånd, dess natur och orsaker*.

Människosyn

Liberalismen har en positiv syn på människans förmåga att utveckla ett samhälle som passar de flesta. *Jeremy Bentham* (1748–1832), som var en inflytelserik liberal tänkare i början av 1800-talet, brukade säga att politikens mål var att skapa "största möjliga lycka för största möjliga antal".

Den typen av uttalanden visar att liberalismen från början inte funderade så mycket på risken för konflikter mellan olika grupper, eller att den enes lycka faktiskt kan vara någon annans olycka. Får bara människors förnuft styra så ligger en god och lycklig värld inom räckhåll, det var den tidiga liberalismens utgångspunkt.

Liberalismen gör inte anspråk på att ha någon slutlig lösning på hur det goda samhället ska se ut i praktiken. Det ligger i ideologins natur att vara öppen för nytänkande och ompröva gamla ståndpunkter. Liberalismens syn på tillvaron förändras i takt med att samhället utvecklas, den är alltså relativistisk.

Sverige är ett mångkulturellt samhälle. Det betyder att det till följd av invandringen lever olika nationaliteter och kulturer sida vid sida.
Hur tror du att den som är liberal uppfattar en sådan situation?

När dök liberalismen upp?

Under senare hälften av 1700-talet började inflytelserika personer i främst England och Frankrike kritisera det gamla samhället. Protesterna kom främst från företagare, advokater, journalister och läkare, det vill säga *borgerskapet* – eller *medelklassen* som vi säger nu för tiden. Det var personer som i de flesta fall hade både kunskaper och god ekonomi, men som hindrades att förverkliga sina idéer.

Under åren närmast efter den franska revolutionen dödades tusentals människor i giljotinen. Namnet härstammar från den läkare och politiker, Guillotin, som drev igenom att giljotinen skulle användas för att avrätta dem som kritiserade den nya ordningen.

Det var flera saker som stoppade borgerskapets framfart. I städerna fanns sedan medeltiden ett *skråväsende*. Det innebar att personer inom samma hantverksyrke bildade en sorts förening – ett skrå – som bestämde priser på varorna och vem som hade rätt att ägna sig åt yrket. På så sätt gavs skrået *monopol*, eller ensamrätt, på tillverkningen av en vara. Ingen kunde starta ett hantverksföretag utan att först bli godkänd av skrået, och det var inte tillåtet att sänka priserna för att få fler kunder. Det fanns med andra ord ingen konkurrens.

På landsbygden hindrades utvecklingen av gamla traditioner och ägarförhållanden. I många europeiska länder var *bönderna livegna*. Det betyder att de var bundna till det gods där de var födda, och därför inte kunde flytta eller starta ett eget jordbruk. De som ägde jorden – adeln – behövde inte bekymra sig för skötseln av godsets egendomar, det var de livegnas uppgift. Däremot tog adelsmännen hand om det mesta av produktionen och blev på så sätt ofta väldigt förmögna.

John Stuart Mill

I liberalismen är tanken på alla människors naturliga likhet central. De tidiga liberalerna var tveksamma till om den här friheten även skulle gälla de allra fattigaste, eftersom det innebar en risk för att "den obildade massan" skulle få för mycket att säga till om. Den inställningen försvann dock snart, framför allt under inflytande av engelsmannen *John Stuart Mill (1806–73)*.

Mill ansåg att hela folket måste vara med och styra ett land. Samtidigt påpekade han att det endast var i speciella fall, till exempel i mycket små städer, som alla personligen kunde vara med och fatta beslut i varje enskild fråga – det som kallas *direkt demokrati*. Av praktiska skäl måste man därför välja ut ett antal personer – politiker – som fattar besluten åt oss andra, så kallad *representativ demokrati*.

Den representativa demokratin var inte Mills påhitt. Däremot gav han den delvis ett nytt innehåll. Tidigare hade man tänkt sig att de personer som valdes att fatta beslut åt andra skulle representera olika intressegrupper, till exempel en stad eller ett yrke. För Mill var det avgörande i stället att de representerade andra människors åsikter, precis som politikerna gör i vår tids demokratier.

Adeln hade även andra förmåner, så kallade privilegier. Det var till exempel bara adelsmän som kunde få höga tjänster i statliga myndigheter och i krigsmakten. I många länder betalade adeln dessutom lägre skatt än andra grupper.

I takt med att samhället förändrades blev orättvisorna allt tydligare och borgerskapet krävde politisk och ekonomisk frihet. Inspiration fick man från den rörelse som gick under namnet *upplysningen*. Gemensamt för upplysningsfilosofer som *Voltaire* (1694–1778) och *Diderot* (1713–84) var att de betonade individens frihet samt rätten att säga och skriva vad man ville. De var kritiska mot kyrkan och hyllade vetenskap och förnuft. Dessutom menade upplysningens företrädare att makten skulle ligga hos folket, inte hos kungen och adelsfamiljerna.

De här tankarna var givetvis ett hot mot den gamla ordningen och makthavarna försökte på alla sätt stoppa att de spreds vidare. Men det var för sent och borgerskapets kritik ledde så småningom fram till den *franska revolutionen* 1789. Det var en dramatisk och omvälvande händelse, som kan beskrivas som liberalismens slutliga seger över det gamla privilegiesamhället.

Hur ser liberala på statens roll?

Medelklassen, som låg bakom den franska revolutionen, ansåg att staten hindrade deras möjligheter att skapa ett nytt och bättre samhälle. Därför ville man ha en stat som hade så få uppgifter som möjligt, en *nattväktarstat*. I första hand gällde det för nattväktarstaten att upprätthålla lag och ordning. En annan uppgift var att se till så att företagen tryggt kunde bedriva sin verksamhet, det vill säga att marknaden fungerade.

För liberaler är alltså staten inget självändamål. Staten är något nödvändigt ont, som behövs för att undvika kaos, förtryck och våld. Det betyder också att den i största möjliga utsträckning ska lämna både människor och företag i fred.

Nu är det inte så lätt att säga vad som menas med att staten ska ”lämna både människor och företag i fred”. Grundprincipen är visserligen de enskilda individernas rätt till sin frihet, men samtidigt visade det sig under industrialismens genombrott på 1800-talet att den totala friheten skapade problem. Inkomstskillnaderna var enorma och många anställda utnyttjades hänsynslöst för att industriägarna skulle bli rika.

Hur ser liberala på ekonomi?

Liberalismens intresse för den enskildes frihet märks tydligt på det ekonomiska området. Man menar att var och en har rätt att ägna sig åt det yrke som lönar sig bäst. Den som är duktig och ambitiös blir eftertraktad och får goda inkomster. En sådan ekonomisk individualism gynnar på sikt hela samhället.

På motsvarande sätt är det för företagen. De ska konkurrera om kunderna med följd att de företag som kan leverera bäst varor till lägst pris överlever, medan de andra går i konkurs. Dessutom ska det inte finnas några hinder, till exempel tullar, för att handla med andra länder. Den ekonomiska friheten ska gälla även internationellt.

Enligt liberalismen styrs det ekonomiska livet av sina egna lagar – *marknadskrafterna* – som innebär att köpare och säljare möts på en marknad utan några statliga regler eller hinder. Tanken är alltså att om individer och företag fritt tillåts att sträva efter att få det så bra ekonomiskt som möjligt, kommer det att gynna alla i samhället.

Det finns dock olika synsätt på hur det här ska gå till i praktiken. Under mitten av 1900-talet tog många liberaler intryck av den engelske ekonomen *John Maynard Keynes* (1883–1946). Redan på 1920-talet kritiserade han låt-gå-tänkandet inom ekonomin. Keynes ville i stället att staten i dåliga tider skulle ta ett ansvar för att produktionen ökade och arbetslösheten minskade – alltså en direkt motsvarighet till socialliberalismen, fast på det ekonomiska området.

På 1980-talet, när den ekonomiska tillväxten stannade av, fungerade inte de gamla teorierna lika bra längre. Vissa grupper började därför ifrågasätta Keynes tankar och krävde att man skulle återvända till den traditionella liberalismen. Dessa så kallade *nyliberaler* kritiserar statliga ingrepp och höga skatter. De menar att välfärden endast kan öka om den offentliga sektorn – kommun, landsting och stat – blir mindre och skatterna sänks. Om marknaden bara får vara ifred från statliga hinder och regleringar får alla det bättre, det är den nyliberala slutsatsen.

Liberalismen innehåller, som alla ideologier, både sådant man gillar och sådant som man inte kan acceptera. Vad tycker du är bra respektive dåligt hos liberalismen?

På de stora börserna världen över köps och säljs aktier för hundratals miljarder dollar varje dag.

Finns det liberala i Sverige?

I Sverige fick liberalismen sitt genombrott i början av 1800-talet. Det var i första hand personer som arbetade med handel, gruvdrift och jordbruk som lockades av de liberala idéerna. Man var till exempel kritisk till hur stelbent landet styrdes av kung Karl XIV Johan.

Liberalernas politiska mål var att avskaffa det gamla samhället, som styrdes av kungen och adeln. I stället ville man införa ett demokratiskt styre, där alla kunde vara med och påverka utvecklingen. Tillsammans med socialdemokraterna lyckades också liberalerna genomdriva de reformer – bland annat när det gällde rösträtten och riksdagsvalen – som krävdes för att Sverige skulle bli en demokrati.

Det svenska riksdagsparti som av tradition är förknippat med liberalism heter *folkpartiet liberalerna*. Folkpartiet grundades 1934, men har rötter ända tillbaka till 1902, fast då under namnet *frisinnade landspartiet*.

Dagens folkparti har en utpräglad socialliberal inriktning. Det betyder att man förutom klassiska liberala krav – till exempel frihandel och rätten till privat egendom – betonar betydelsen av jämställdhet mellan män och kvinnor, internationell solidaritet och maktspredning. Även utbildningsfrågor spelar en central roll i folkpartiets politik.

Det främsta namnet i folkpartiets historia är *Bertil Ohlin* (1899–1979), som var partiledare under åren 1944–67. Bertil Ohlin använde gärna termen socialliberalism, och menade att staten i en fri ekonomi har ansvar för dem som har det sämst ställt. Därför måste man också acceptera vissa begränsningar på den fria marknaden. Bertil Ohlin var egentligen professor i nationalekonomi och fick 1977 nobelpriset i ekonomi för sina teorier om hur utrikeshandeln fungerar.

Numera är dock folkpartiet inte ensamt om att betona liberala idéer. Även *moderaterna* har alltmer kommit att förknippas med liberalismen, framför allt när det gäller ekonomiska frågor. Nyliberalismen har till och med slagit igenom starkare inom moderaterna än hos folkpartiet.

"De flesta svenska riksdagspartier är numera i själva verket liberala."

Hur ställer du dig till ett sådant uttalande?

Negativ och positiv frihet

I ett fritt samhälle ska det inte finnas några hinder för människors möjligheter att utveckla sina talanger. Ingen ska alltså med våld eller hot om våld hindras från att till exempel uttrycka sina åsikter eller starta företag. Ett sådant frihetsbegrepp kallas negativt, eftersom det likställer frihet med avsaknad av våld eller andra övergrepp.

Men bara för att det inte förekommer några övergrepp är det inte säkert att människor verkligen kan utnyttja sin frihet. Det måste också finnas praktiska förutsättningar, till exempel att man inte svälter eller att man kan utbilda sig och på annat sätt utveckla sina anlag. Finns sådana möjligheter utgår man från ett frihetsbegrepp som är positivt.

Som du märker finns en konflikt mellan de båda synsätten. Enligt ett negativt frihetsbegrepp är det tillräckligt att ingen hindras av tvång, påbud och lagar. Det positiva frihetsbegreppet kräver dessutom att det ska vara praktiskt möjligt att använda sina talanger. Och det kan i sin tur kräva just speciella regler eller lagar, till exempel förbud mot att behandla någon sämre på grund av kön eller hudfärg.

Sammanfattning

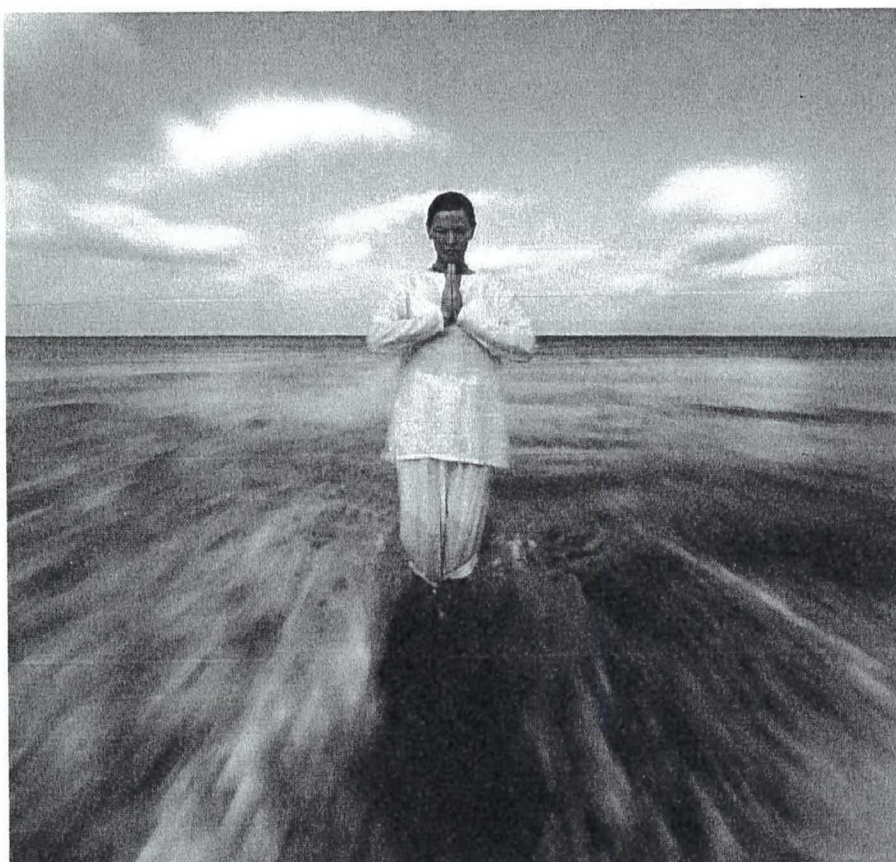
1) Enligt liberalismen bygger det goda samhället på att människor har olika friheter, till exempel yttrande-, mötes- och religionsfrihet. På det ekonomiska området ska vem som helst kunna starta företag och även handla med andra länder utan att staten lägger några hinder i vägen. Det ska alltså finnas fri konkurrens och marknadsekonomi.

2) Liberalismen har en positiv människosyn. Man tror på varje individs förmåga att utvecklas, och att vi tillsammans kan skapa ett fritt och fredligt samhälle med ett högt välstånd.

3) Liberalismen dök upp på 1700-talet som ett resultat av upplysningstidens kritik av det gamla samhället, som styrdes av kungen och adeln. Den växande medelklassen protesterade allt intensivare mot adelns privilegier, vilket till slut ledde fram till den franska revolutionen.

4 Från början menade de liberala att staten enbart skulle upprätthålla lag och ordning och se till att marknaden fungerade, en så kallad nattväktarstat. På grund av arbetarnas svåra förhållanden under industrialismens genombrott började dock allt fler acceptera statliga ingrepp. Denna riktning, som helt dominerar i vår tid, kallas socialliberalism.

5 Liberalismen fick sitt genombrott i Sverige under 1800-talet och spelade en avgörande roll när den svenska demokratin infördes. Numera finns ett riksdagsparti som är uttalat liberalt – folkpartiet – men även moderaterna har tagit till sig mycket av den liberala ideologin.



*"Frihet är det bästa ting, där sökas kan all världen omkring, den frihet kan väl bära."
(Biskop Thomas frihetsvisa från 1400-talet.)*

Stora skillnader mellan olika grupper kan med andra ord leda till att den som är fattig eller utsätts för övergrepp inte har möjlighet att använda den frihet som är tänkt att gälla för alla. Friheten blir bara den starkes rätt. Därför accepterar liberalismen numera statliga ingrepp för att hjälpa dem som har det svårt och göra det praktiskt möjligt för alla människor att utveckla sina anlag, till exempel genom att få utbilda sig.

Varför tror du att man valde ordet "nattväktarstat" för att beskriva hur de första liberalerna uppfattade staten?

Thomas Hobbes

En grundläggande liberal idé är att staten ska skydda de enskilda individernas intressen. Det är en tanke som bland annat fördes fram av den engelske filosofen *Thomas Hobbes* (1588–1679). Även om Hobbes inte var liberal i ordets verkliga betydelse har hans syn på staten spelat en stor roll för liberalismen.

Enligt Hobbes är människan både förnuftig och slav under sina passioner. Lever vi i ett naturtillstånd, det vill säga utan någon stat, tar passionerna makten över oss med följd att alla försöker roffa åt sig så mycket som möjligt för sin egen njutnings skull. Ett allas krig mot alla, som Hobbes beskriver situationen.

Livet i naturtillståndet blir outhärdligt och människorna bestämmer sig därför för att ge upp en del av sin frihet. Det sker genom att makten överläts till staten. Därmed slipper man också konflikter och otrygghet. Enligt Hobbes får begrepp som rätt, orätt och egendom ett värde först när staten har bildats.

Tanken på att ge upp friheten i naturtillståndet i utbyte mot säkerhet och trygghet under en statsmakt brukar sammanfattas med begreppet *samhällskontrakt*. I verkligheten har det givetvis aldrig skrivits under några samhällskontrakt mellan staten och medborgarna, men det är en bra illustration när man ska förklara varför vi lever i ett samhälle som styrs av en stat.

Vad säger liberalismen om inkomstskillnader?

Allt sedan liberalismens barndom har det förekommit livliga diskussioner om hur pass stora ekonomiska skillnader man kan acceptera i ett samhälle.

En riktning, med engelsmannen *Herbert Spencer* (1820–1903) i spetsen, menar att mänskligheten, precis som djuren, deltar i en evig kamp för att överleva. Den som är starkast och bäst anpassad till omgivningen vinner, och på så sätt går utvecklingen mot allt högre samhällsformer. ”The survival of the fittest” – den starkaste överlever – som man brukar sammanfatta ett sådant synsätt.

Spencers slutsats är att statens enda uppgift är att se till så att samhällsutvecklingen inte stannar av. Han går till och med så långt att han hävdar att fattigdom är något naturligt för att utvecklingen ska kunna gå vidare, precis som när svaga djur stöts bort från sin flock. Socialhjälp och andra ingrepp förstör bara, eftersom mänsklighetens kvalitet sjunker och fattigdomen blir ännu värre. De naturliga biologiska lagarna måste få ha sin gång, även i samhällslivet.

Den typen av extrem liberalism som Spencer står för brukar kallas *manchesterliberalism*, eftersom den utvecklades av en grupp ekonomer och företagare i den engelska staden Manchester. En del väljer i stället att säga *laissez-faire-liberalism*, efter det franska ordet *laissez-faire*, som betyder ”låt-gå”.

Herbert Spencers inflytande minskade i takt med att industrialiseringen tog fart i slutet av 1800-talet. Då fick arbetarnas besvärliga förhållanden många liberaler att ompröva sin syn på statens roll. Uppenbarligen ledde den fria konkurrensen till enorma ekonomiska skillnader, vilket förde med sig att stora grupper inte hade någon chans att utnyttja sin frihet. Slutsatsen blev att endast staten kunde hjälpa de fattiga till ett bättre liv, eftersom de rika inte frivilligt var beredda att göra de uppoffringar som krävdes.

Den riktning inom liberalismen som accepterar begränsningar i friheten för att motverka de problem som uppstår kallas *socioliberalism*. I praktiken innebär det att staten tar ansvar för att alla får gå i skola, att ingen svälter eller behandlas illa på grund av till exempel kön eller hudfärg. Detta kräver i sin tur en omfördelning från rika till fattiga genom skatter, samt att man stiftar speciella lagar.

John Rawls

En av de personer som påverkat den moderna socialliberalismen mest är amerikanen *John Rawls* (1921–2002). Rawls har i första hand sysslat med att försöka reda ut vad som menas med rättvisa och har då även diskuterat frihetens betydelse.

För att skapa ett rättvist, och därmed bra, samhälle menar Rawls att två principer ska vara uppfyllda. Den första principen säger att alla människor ska ha samma rätt till grundläggande friheter som till exempel yttrande-, mötes- och religionsfrihet samt rätten till privat egendom.

Den andra principen – som bara gäller när den första är uppfylld – säger att man kan acceptera ekonomiska skillnader så länge de sämst ställda får det bättre. Höjda löner till direktörer är alltså inget fel om det leder till ökad produktion, och därmed högre välstånd för de lågavlönade.

Trots att Rawls sätter friheten främst – den politiska friheten får inte offras för den ekonomiska välfärdens skull – finns det ett undantag: i fattiga samhällen kan man acceptera mindre frihet i utbyte mot att människor slipper svälta. För att friheten överhuvudtaget ska gälla måste man alltså uppnå en viss levnadsstandard, och det är statens uppgift att se till att det blir så.

Marknad och marknadsekonomi

I liberalismen anses marknaden vara grunden för det ekonomiska livet. En *marknad* är en mötesplats för köpare och säljare, till exempel torghandel eller en aktiebörs. Det betyder att i en *marknadsekonomi* avgörs vad som ska tillverkas – utbudet – av konsumenternas efterfrågan, utan inblandning från staten.

Även priset bestäms på marknaden. Företagen vill få så bra betalt som möjligt och konsumenterna vill betala så lite som det går. Är det många som vill köpa en vara stiger priset, och tvärtom.

I en marknadsekonomi slås företagen med hjälp av pris och kvalitet för att konsumenterna ska köpa just deras varor. Det är alltså fri konkurrens. De företag som inte klarar konkurrensen kan inte fortsätta, utan går i konkurs.

För att marknadsekonomi ska fungera måste det finnas ett fungerande rättssystem som skyddar både privatpersoners och företags egendom, samt även ser till att kontrakt och andra avtal hålls.